

Achter de schermen Over de bronnen voor en beschrijvers van de geschiedenis van "De slag bij Westbroek" (1481)

Door Anne Doedens

(Dit artikel verscheen eerder in *St. Maerten*, tijdschrift van de Historische Vereniging Maartensdijk, nr. 16 (november 1997) 13v.

De bronnen

In het eind 1996 verschenen boek van de Stichting Brigida "*Boeren, Soldaten en Heiligen*" kan men mijn weergave van, commentaar op en achtergrondbeschrijving van de slag bij Westbroek vinden. Die wil ik hier dan ook niet herhalen. Voor een gedetailleerde behandeling van de slag bij Westbroek verwijs ik derhalve naar dat boek. Op verzoek van de redactie van *St. Maerten* wil ik echter wèl ingaan op één aspect in het bijzonder van de slag bij Westbroek nl.: dat van de bronnen en de literatuur. Voor liefhebbers en onderzoekers van de lokale historie zijn de bronnen en de wetenschappelijke literatuur als startpunt voor het geschiedverhaal toch zeer belangrijk, zo niet het belangrijkste.

Enige kennis van vijftiende-eeuwse taal en bronnen moet men voor een onderzoek naar dit stukje lokale historie wel hebben. De bronnen voor de slag bij Westbroek zijn immers in het Middelnederlands en laat-vijftiende-eeuws Frans gesteld. De bronnen-oogst zelf valt overigens niet tegen, zeker als men beseft hoe schaars de gegevens uit deze periode soms kunnen zijn. Daarom geef ik graag dit (door)kijkje in de keuken van de geschiedvorsers.

Kort na de slag bij Westbroek schreef een Utrechtse burger, nog onder de indruk, over dit bloedige treffen. Het betrof hier waarschijnlijk de Utrechtse stadsclerk Tielman Momfelen of de Utrechtse schout Jan van Amerongen. Hij (Tielman Momfelen of Jan van Amerongen) deed dat in "De jaarboeken over de Hollands-Utrechtse gebeurtenissen in 1481-1483". Het originele handschrift van deze jaarboeken ging verloren. Er bestaat echter wel een eerste druk van 1698. (De jaarboeken werden toen opgenomen bij Aernout van Buchell's uitgave van Heda.) Een modernere uitgave kan men vinden in Tenhaeff's "Bisschop David van Bourgondië en zijn tijd".

Ik geef hierna een door mij in modern Nederlands omgezet deeltje van de originele vijftiende-eeuwse tekst. Daarna volgt een stuk in de oorspronkelijke taal:

"Op St. Stevensdag [26 december] trokken de Hollands-Bourgondische stadhouder, zijn aanvoerders en zijn mannen [uit het Gooi naar Utrecht] op: vier tot vijfduizend weerbare mannen. Ze deden heel Westbroek in vlammen opgaan, op de huizen van kraamvrouwen en stervenden na. ... Toen het bericht hiervan Utrecht bereikte, luidde men de noodklok ...".

" ... ende die burgers ende die ruters [huursoldaten] liepen uyt na den Westbroeck, sonder ordenancy, wie dat seerst gelopen kost, was de vroomste als hem docht.... [na het zien van de overmacht riep Aernt Ruys] Weerom, weerom, dat volck is ons te groot ende te veel.... [Waarop ritmeester Vincentius van der Zwanenburch zei] Laet ons bliven staen, want vlieden wij, wij sijn daer alle doot of gevangen om. ... [Na de vlucht van de Utrechters werd een grote slachting aangericht. Met veel doden.] also een goede Vrou geseyt heeft, die die doden besien had, want sij horen man twee daghen lanck gesucht hadde onder die doden. Die Jacobijnen, die Minrebroeders ende die Lollaertges, die brachten die doden bij een ende der wert der veel begraven in 't Westbroeck, die a! so seer gewont en waren, dat men se niet en kende. Ende daer werter op een tijt in een kuyl geworpen omtrent XL, ende daerna werter noch veel begraven in 't Westbroeck. Ende die doden die men kende of die so seer niet gewont en waren, dat men se kennen mocht, die worden binnen Utrecht gebracht ende worden geleyt op die Noey [Neude] als visschen op eenbanck....".

Er zijn meer bronnen van tijdgenoten. Eén daarvan is de Bourgondische geschiedschrijver Jean Molinet (1435-1507), door Johan Huizinga uitgebreid gebruikt voor zijn "Herfsttij der Middeleeuwen". Molinet behandelt de slag bij Westbroek in een apart hoofdstuk van zijn "Chroniques" (nr. 72). Daarnaast besteedt Thomas Basin, vicaris van bisschop David van Bourgondië, in zijn "Histoire de Louis XI" aandacht aan de slag bij Westbroek. In mijn wat aangepaste vertaling van de oorspronkelijke bron uit het Frans en het Latijn luidt het bericht van Basin als volgt:

"[na in Eemnes een aantal mensen gevangen genomen of gedood te hebben trokken Joost van Lalaing en een zekere Spanjaard genaamd kleine Salazar met hun troepen naar] dorpen op een mijl of twee afstand van Utrecht, in een veengebied waaruit de mensen turf halen om te verbranden of vuur te maken (want men vindt in dit gebied geen bossen of brandhout, of op zijn minst heel weinig). Terwijl zij zich met plunderen en brandschatten bezig hielden, zag men in Utrecht heel duidelijk de vlammen van de branden. Toen trokken huursoldaten en burgers van de stad in groten getale -naar men zei wel 5000- in wanorde de poorten uit en haastten zich naar de plaatsen waar zij de vijand wisten. Toen zij (denkend dat ze de vijand op de vlucht zouden kunnen jagen of gevangen te maken, zoals ze dat bij het fort aan de Rijn [bij de Vaartse Rijn in de buurt van Vreeswijk/IJsselstein] gedaan hadden) dichtbij gekomen waren, ontdekten zij tot hun schade wat het inhield om met gewapende mannen te maken te hebben. Deze immers vinghen hen standvastig op en vielen daarna in gesloten slagorde op hen aan. Ze dreven hen snel op de vlucht. Er vielen 1500 doden, zowel uit de stad Utrecht zelf afkomstig als uit de voorsteden en de naburige dorpen. De rest sloeg op de vlucht en bracht zich in paniek binnen de stadsmuur in veiligheid".

De beschrijvers

Enkele latere historici waren van de woest -en bloedigheid van de slag kennelijk onder de indruk en besteedden er dan ook aandacht aan. Jan Wagenaar was twee-en-een-halve eeuw geleden de beschrijver bij uitstek van onze Vaderlandse geschiedenis. Deze achttiende eeuwse sprak van "een bloedig gevegt". Willem Bilderdijk (de bekende vroeg-negentiende- eeuwse romanticus) ging een halve eeuw later eveneens in op deze bloedigheid. Hij meldde, dat de Hollanders verbitterd waren na een eerdere nederlaag. Zij waren, meldde hij, zo woest, dat stadhouder Lalaing, de opperbevelhebber, "een toovenaar had moeten zijn om het te verliezen [van de inwoners van Utrecht.]". Modernere geschiedschrijvers noemden eveneens de slag bij Westbroek. Zij deden dat dan in het kader van hun bredere beschrijvingen van de late middeleeuwen in de Nederlanden.

De twintigste-eeuwse Amsterdamse historicus en mediëvist Zilverberg wees op een humaan aspect bij de door Bilderdijk nog als buiten-zinnig agressief beschreven Hollanders: "*Een fijngevoelig trekje bij de plunderaars [van Westbroek] was dat zij kraam- en sterfkamers spaarden.*" Ook H.P.H. Jansen gaf in zijn "Hoekse en Kabeljauwse Twisten " uitgebreid aandacht aan de slag. Deze bekende en veel te vroeg overleden Leidse hoogleraar en middeleeuwenkenner nam in de jaren zestig zelfs expliciet delen van het verhaal van de slag uit de hiervoor genoemde "Jaarboeken" op in zijn eigen verhaal.

Tot slot

Uit het voorgaande blijkt wel, dat het verhaal van de slag bij Westbroek nogal wat keren werd (na)verteld door de tijdgenoot en door latere historici. Dat gebeurde echter altijd in het grotere kader van de late middeleeuwen in de Nederlanden. Het zou dus onverstandig zijn het bloedige treffen bij Westbroek slechts vanuit Westbroeks perspectief te bezien of alleen ter verklaring van de schilderingen in de Westbroekse kerk. Lokale geschiedenis kan nooit een doel op zichzelf zijn, evenmin als de 'grote geschiedenis' ooit kan bestaan zonder de plaatselijke. Juist de combinatie is zo aardig.

Literatuur

- Jansen, H.P.H.: *Hoekse en Kabeljauwse Twisten*, Bussum, 1966.
- Molinet, J.: *Chroniques*. (Ed. Buchen). Vijf delen, Parijs, 1827/8.
- Samaran, C. en Garand, M.C., ed.: *Thomas Basin. Histoire de Louis XI, Parijs*, 1972.
- Schaik, W. van (red.), Adema, Mzn., N., Doedens, A., en Koen, D.T.: *Boeren, Soldaten en Heiligen. Ontginning. Krijgsgewoel en Kerk tussen Utrecht en het Gooi, Groenekan - Stichting Brigida -*, 1996.
- Tenhaeff, N.B.: *Bisschop David van Bourgondië en zijn stad, Utrecht*, 1920.
- Tydemans, H.W. ed.: *Geschiedenissen des Vaderlands door Mr. W. Bilderdijk*. Amsterdam, 1833.
- Wagenaar, J.: *Vaderlandsche Historie*. (IV), Amsterdam, 1750.
- Zilverberg, S.B.J.: *De Stichtse Burgeroorlog. Rebelle en reactie in het vijftiende eeuwse Utrecht*, Zutphen, 1978.